YAŞAR KEMAL'İN İNCE MEMED ADLI ESERİ ÖRNEKLEMİNDE ÇEVİRİDE KÜLTÜREL EŞ DEĞERLİK*

Musa Yaşar Sağlam, Damla Meşeli, Selim Ozan Çekçi, Sinem Sancaktaroğlu Bozkurt

"O iyi insanlar o güzel atlara binip gittiler."

Yaşar Kemal

Bu çalışmada, Yaşar Kemal'in 30 yılı aşkın bir zaman diliminde yazdığı *İnce Memed* dörtlemesinde yer alan deyim ve atasözlerinin Almanca ve İngilizceye çevirisinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu eserin Almanca ve İngilizce çevirileri, kültür odaklı ögelerin çevirisi için önerilen yöntemler aracılığıyla karşılaştırılacaktır, bu suretle çalışmanın amacı, yazar ile erek dil okuru arasındaki ilişkiye ve hatta beklentiye yönelik tespitlerde bulunmaktır.

Dörtlemenin dört cildi de Almancaya çevrilmiş, ancak sadece birinci ve ikinci kitap İngilizceye çevrilmiştir, dolayısıyla üçüncü ve dördüncü cildin karşılaştırmalı incelemesinde sadece Almanca örneklere yer verilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesini Newmark'ın çevirmenin karşı karşıya kalabileceği çeşitli çeviri zorluklarını çözmek amacıyla önerdiği çeviri yöntemleri, Aixela'nın kültürel ögelerin çevirisi için önerdiği çeviri stratejileri ve Scheleiermacher'ın okuru yazara götürme ve yazarı okura götürme yaklaşımları oluşturmaktadır.

Edebiyatımızın temel taşlarından biri olan Yaşar Kemal, yazdığı romanları ile Türk edebiyatının başlıca çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Yazarın başyapıtı olarak nitelendirebileceğimiz eseri *İnce Memed* kırktan fazla dile çevrilmiştir. 1947 yılında yazmaya başladığı bu dörtlemenin ilk cildi 1954 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilmiş ve serinin tamamı 39 yılda tamamlanmıştır.

Roman, Cumhuriyet kurulduktan hemen sonraki yıllarda geçer. Yaşar

* Bu yazıda yer alan çalışmanın bir kısmı 02-03 Kasım 2023 tarihinde Adana'da düzenlenen "Doğumunun 100. Yılında Yaşar Kemal: Dünya Edebiyatının Bir Temsilcisi (1923-2015) Sempozyumu"nda sunulmuştur.

Kemal, bu eserde Türkiye'de Anadolu halkının geri kalmışlığını, cahil bırakılmışlığını, köy hayatının zorluğu ile sefaletini ayrıntılı bir şekilde betimlemektedir. Bunu yaparken de kimi zaman destansı, kimi zaman epik, kimi zaman da trajik bir anlatıya yer verir. Yazarın ilk romanı olan bu eseri böylesine popüler kılan, eserde Çukurova köylüsünün ağalığa karşı mücadelesinin, başka bir deyişle bu bereketli ovadaki sınıfsal ilişkilerin, kültürel yaşamın, iktidar ilişkilerinin işlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla dört ciltten oluşan bu eserde kültürel ögeler, deyimler ve dil değişkeleri sıkça yer almaktadır, dahası söz konusu bu ögelerin bazıları ancak ele alınan yörenin bağlamı içinde doğru alımlanabilir.

Türk edebiyatından bir eseri bir başka dile çevirmek kolay değildir, hele bir de bu eser Yaşar Kemal'e aitse çevirmenin işi oldukça güçtür, çünkü çevirmen, romanlarda ağırlıklı olarak betimlenen trajedileri ve rüyaları, Anadolu'nun bin bir parıltılı renk ve kokularını, gelenek ve göreneklerini, düşünce şeklini ve yaşam biçimini erek dile aktarmak durumundadır. Üstelik Kemal bunları İstanbul Türkçesi ile değil, köylünün dili olan Anadolu ağzıyla öykülemektedir. Yaşar Kemal'in Türk diline, "*çorbayı sümürmek* (sesli bir şekilde içmek)", "sen hiç *küşüm çekme* (endişelenme)", "kayalıklarda bahar *nennileniyordu"* gibi birçok yeni sözcük kattığı da düşünüldüğünde çeviri süreci daha da zahmetli bir hâl alır.

İtiraf etmeliyiz ki Türk okur dahi, Yaşar Kemal'in eserlerini okurken kimi zaman zorlanmakta ve Ali Püsküllüoğlu'nun *Yaşar Kemal Sözlüğü*'ne başvurmak zorunda kalmaktadır. Böylesine zorlu bir çeviri sürecini incelediğimiz çalışmamızın veri tabanını ise tüm bu ögeler arasından seçtiğimiz deyim ve atasözleri oluşturmaktadır.

1. Veri Tabanı

Betimleyici çeviri bilimi çerçevesindeki çalışmamızda incelediğimiz eserler aşağıda listelenmiştir:

Tablo 1. Çalışmada İncelenen Eserler

Kaynak Metin	Almanca Erek Metin	İngilizce Erek Metin
İnce Memed 1 (1955)	*Memed mein Falke I* (1962) Çev. Horst Wilfried Brands	*Memed My Hawk I* (1961) Çev. Édouard Roditi
İnce Memed 2 (1969)	*Die Disteln brennen II* (1983) Çev. Helga Dağyeli-Bohne ve Yıldırım Dağyeli	*They Burn Thistles II* (1973) Çev. Margaret E. Platon
İnce Memed 3 (1984)	*Das Reich der vierzig Augen III* (1993) Çev. Cornelius Bischoff	-
İnce Memed 4 (1987)	*Der letzte Flug des Falken IV* (2003) Çev. Cornelius Bischoff	-

İngilizce ve Almanca çevirmenlerin kendi alanlarında çok başarılı çevirmenler oldukları bilinmektedir. Örneğin eserin üçüncü ve dördüncü ciltlerini Almancaya çeviren Cornelius Bischoff ve eserin ikinci cildini Türkçeye kazandıran Helga Dağyeli-Bohne çeşitli çeviri ödülleri ile taltif edilmişlerdir. Romanın ilk cildini Türkçeye kazandıran, aynı zamanda Yaşar Kemal'in eşinin kuzeni olan Édouard Roditi ise pek çok eseri bulunan bir yazardır, aralarında Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Türkçenin de bulunduğu pek çok dilde yazılan edebî eseri İngilizceye kazandırmıştır.

2. Yöntem

Çalışmaya başlarken Newmark ve Florin başta olmak üzere çeşitli çeviri bilimi araştırmacılarının kültürel unsurların çevirisi için oluşturdukları sınıflandırmalar taranmış, "atasözü, deyim gibi dilsel ögeler" anlam kategorisi göz önünde tutularak veri tabanında yer alan eserler ve bunların Almanca ve İngilizceye çevirileri incelenmişir. Ardından en uygun temsilî örnekler bu çalışma kapsamında kullanılmak üzere seçilmiştir.

Daha sonra veri tabanında yer alan eserdeki örnekler ve çevirileri, Schleiermacher, Aixela (1996) ve Newmark'ın (1988) makro ve mikro çeviri yaklaşımları ekseninde incelenmiştir. Farklı kuramcıların çeviri yaklaşımlarını bir arada kullanmanın iki dilli yürütülen çalışmanın kapsamını geliştireceği düşünülmüştür. Bu bağlamda kullanılan makro stratejiler Scheiermacher'in ifadesi ile "yazarı okura götürme" ve "okuru yazara götürme" diye sınıflandırılırken, mikro stratejiler çok daha çeşitlidir.

Aşağıda, kullandığımız mikro çeviri yaklaşımlarının bir özetini görebilirsiniz (daha ayrıntılı bilgi için bk. Sancaktaroğlu Bozkurt, Düzgün, Sağlam, 2023, s. 115).

Tablo 2. Aixela ve Newmark'a göre Mikro Çeviri Yaklaşımları

Aixela'ya Göre Mikro Stratejiler	
Eş Anlamlılık	Tekrar
Sınırlı Evrenselleştirme	Yazımsal Uyarlama
Tam Evrenselleştirme	Kelimesi Kelimesine Çeviri
Kültürele Dâhil Etme	Metin Dışı Açımlama
Silme	Metin İçi Açımlama
Özerk Yaratıcılık	

Newmark'a Göre Mikro Stratejiler	
Açımlama	Yazımsal Uyarlama
Uyarlama	Yapısal Ödünçleme
Silme	Ödünçleme
Belirtikleştirme	Birebir Çeviri
Anlam Çözümlemesi	
Kültürel Eş Değerlik	
İşlevsel Eş Değerlik	
Betimleyici Eş Değerlik	

Çalışmamızda kullanacağımız Schleiermacher'ın çeviriye yaklaşımına biraz daha değinmekte fayda vardır. Daha 1813 yılından önce Goethe, ardından Schleiermacher çeviri konusundaki görüşlerini benzer şekilde dile getirirler. Schleiermacher *Çeviride Farklı Metotlar Üzerine* adlı çalışmasında, çeviriyi Prusya'nın milliyetçi hedefleri için önemli bir araç olarak görür ve çevirinin tek bir yöntemle yapılmayacağını ifade eder: Ona göre ya "*Çevirmen yazarı mümkün olduğu kadar huzur içinde bırakır ve okuru yazara götürür ya da okuru mümkün olduğu kadar kendi haline bırakarak yazarı, okurun ayağına getirir.*" (Lefevere, 1977: 74). Bir diğer deyişle ilk yaklaşıma göre, bizden yabancı olana yaklaşmamız, onun durumuna, dilsel biçemine ve karakteristik özelliklerine yaklaşmamız beklenir ki Schleiermacher de bu görüşü benimsemektedir; ikinci yaklaşıma göre ise, farklı bir ulusun yazarı bize yakınlaştırılır, öyle ki onu kendi yazarlarımızdan biri gibi görürüz. Bu bağlamda Goethe (Güttinger, 1963: 33) bir yazar olarak ikinci görüşü, bir akademisyen olarak birinci görüşü onaylamıştır.

İlk yaklaşımı savunan Vladimir Nabokov (Güttinger, 1963: 9) ise çevirinin imkânsız olduğunu belirtir ve çeviri yapılacaksa bunun kelimesi kelimesine yapılması gerektiğini vurgular. Ona göre, kelimesi kelimesine yapılan basit bir çeviri dahi en güzel betimlemeden kat kat daha faydalıdır.

Aynı şekilde Ortega y Gasset de (Güttinger, 1963: 9) bir çevirinin illa güzel olmak zorunda olmadığını, asıl olarak, çevirinin anlaşılır olması gerektiğini belirtmektedir. Çevirinin kendi başına bir tür olduğu dolayısıyla bir çevirinin orijinal gibi okunamayacağını vurgulamaktadır.

Benzer bir yaklaşımda olan Ahmet Midhat, bir adım daha ileri giderek "*Metne sadık çeviri yolunun hiçbir yararı olamaz. Bunların anlaşılması için, 'şerhler hâşiyeler dahi' yapılmalı.*" (Kaplan, 1988: 57) tavsiyesinde bulunmaktadır. Nitekim Behçet Necatigil'in İranlı yazar Sadık Hidayet'ten 1977 yılında yapmış olduğu *Kör Baykuş* çevirisine baktığımızda 95 sayfalık eserde 33 tane dipnot görürüz.

Ancak çevirmenin eklemek istediği açıklamanın farklı şekillerde metne dâhil edildiği örnekler görmek de mümkündür, zaman zaman gerekli olan ek bilgi metin içine de yedirilebilir. Örneğin, *Kör Baykuş*'u 2014 yılında çeviren Mehmet Kanar tek bir dipnota dahi yer vermemiştir.

Çeviri konusundaki ikinci temel yaklaşımı benimseyenlerden Johann Jakob Breitinger'e göre ise çevirmen, her iki farklı gösterge ile belirtilen düşünce tasarımları okurlar üzerinde aynı etkiyi bırakacak şekilde hareket etmelidir. Heinrich Wilhelm von Gerstenberg'e (Güttinger, 1963: 66) göre ise önemli olan, kaynak metnin okur üzerinde bıraktığı etkiye benzer bir etkiyi, çevirinin erek dil okuru üzerinde bırakmasıdır.

Dolayısıyla Scheleiermacher'in ortaya koyduğu bu ikili anlayış bağlamında usta yazar, çevirmen ve çeviri bilimcilerin bir fikir birliğine varamadığını söyleyebiliriz ki çalışmamız kapsamında incelenen eserlerde de çevirmenlerin seçtiği yaklaşımların da bu iki yöntem arasında gidip geldiği görülmüştür.

3. Eserde Yer Alan Dilsel Ögeler ve Çeviri Yöntemleri Açısından Çözümlemeleri

Yaşar Kemal eserlerinde pek çok kalıplaşmış dil birimine yer verir. Yazarın eserlerinde yoğun bir şekilde yer alan atasözleri ve deyimleri kahramanlarla ilişkilendirmek de mümkündür. Nitekim Türk köyünün ve köylüsünün anlatıldığı *İnce Memed* adlı dörtlemenin pek çok kalıplaşmış dil birimini içerdiği saptanmıştır. Bunun nedenlerinden biri, Yaşar Kemal'in dil konusundaki duyarlılığı yani Anadolu ağzını, başka bir deyişle konuşma dilini yazıya geçirmeyi amaçlamış olmasında yatmaktadır. Yazarın eserlerinde sıkça rastlanılan atasözü ve deyimler, kahramanların dünya görüşü, olaylar karşısında gösterdikleri tepkiler, yaşam biçimleri, gelenek, görenekleri ve inançları hakkında ipuçları içerir. Atasözleri ve deyimlere böyle yoğun bir şekilde yer verilmiş olmasını, eserde yer alan kahramanların konumları ile ilintilendirmek de mümkündür. Bu bağlamda Basil Bernstein'ın (Sağlam, 2014) "Eksiklik Kuramı"na dikkat çekmekte fayda vardır. Buna göre, "Dar Kod" kullanan toplumun alt katman üyeleri, söz kullanımı sırasında kalıplaşmış dil birimlerine göreceli olarak daha sık yer vermektedirler.

Başka bir deyişle, kahramanların eğitim seviyelerinin düşük olduğu ve alt sosyal katmanlardan geldiği yapıtlardaki atasözü ve deyim yoğunluğu, kahramanların eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ve üst sosyal katmanlardan geldiği yapıtlardaki atasözü ve deyim yoğunluğundan çok daha yüksektir. Kahramanlar mesajlarını kısa yoldan ulaştırmak, soyut kavram ve ifadeleri somutlaştırıp kolay anlaşılmak için kalıplaşmış bu sözlere başvururlar. Nitekim köy kökenli sanatçılar tarafından (Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Kemal Bilbaşar, Talip Apaydın, Mahmut Makal, vb.) geliştirilen ve "köy romanı" diye adlandırılan, Türk köyünün ve köylüsünün anlatıldığı eserlerde atasözleri ve deyimlerin çok daha sık kullanıldıkları dikkat çekmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. Sağlam, 1994).

Atasözleri ve deyimler gibi kültür odaklı dilsel ögelerin bir başka dile çevirisi demek, aslında bir kültür transferidir. Bu transfer gerçekleştirilirken çevirmenden, kaynak metnin anlam ve biçim katmanlarını erek dil okuruna birebir aktarması beklenmektedir. Amaç, erek dil okurunda eş değer bir etki oluşturmaktır. Ne var ki çevirmen iki farklı dil ve kültür ile karşı karşıya bulunduğundan, kaynak dilin olanakları erek dilin olanaklarıyla çoğu zaman uyuşmaz, bu da çeviri sorunlarına neden olabilir.

Konuyla ilgili tespit edilen örneklerden bir kısmı aşağıda sunulmaktadır.

Örnek 1:

Okurun Yazara Götürülmesi

Kaynak Metin (KM)	Yiğenimin nişanlısını kaçırdı ama, gelsin gene köyde otursun, dedim. Kalmasın el aralıklarında. Benim köylümün hepsi benim oğlum demektir. **Besle kargayı da gözünü oysun** derlerdi. İnanmazdım. (I. Cilt, 297)
Almanca Erek Metin (EM)	***Doch es heißt auch: Füttere eine Krähe, sie wird dir die Augen aushacken****. So heißt es, aber ich habe es nicht glauben wollen.* (266)
İngilizce Erek Metin (EM)	But that villain Memed kidnapped my nephew's bride and I said: "Let them come and stay in the village again instead of living among strangers." All my villagers are as children to me, you know, but **if you feed a crow it'll pick your eyes out**, they say, and I didn't believe it. (253).

Bu ilk örnekte geçen "Besle kargayı oysun gözünü!" atasözü "iyilikbilir olmayanlar, iyiliğe karşı kötülük edenler, nankörler için söylenir". Hem Almanca hem İngilizce çevirmen, bu örnekte, birebir çeviri yoluna gitmiş, ancak Almanca çevirmen bu ifadenin Türkçeye özgü bir atasözü olduğunu altını çizecek şekilde kaynak metinde geçen "derlerdi" ifadesine ek olarak ***"Doch es heißt auch: Füttere eine Krähe, sie wird dir die Augen aushacken***" yani "şunu da söylerler" ifadesini de ekleyerek bir girizgâh yapmış, bir anlamda Aixela'nın deyimiyle metin içi açıklamayı tercih etmiştir. İlk bakışta her iki çevirmen de okuru rahat yerinden kaldırıp yazara götürürken, Almanca çevirmen yolda okura yardımcı ipuçları bırakmıştır.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	Abdi Ağa ona çok da para vermiş. Bu da dağa çıkmış. Dağda ünlenmiş. Ünlenince adı İnce Memed olmuş. İnce Memed olduktan sonra köylere gidiyor, kim Abdi Ağanın aleyhinde konuşmaz, onun karılarına sövmezse onu öldüreceğim, diyormuş. Köylüler de hep bir ağızdan Abdi Ağaya küfrediyorlarmış. **Besle kargayı gözünü oysun**. (II. Cilt, 246)
Almanca EM	[...] Und so fluchten die Bauern auf Abdi Aga, wie aus einem Mund. **Da nährte er also eine Natter am Busen**. (213)
İngilizce EM	[...] Then he went to the villages and told them that if anyone did not speak against Abdi Agha or curse his wives, he would kill him. So, out of fear, everyone began to curse Abdi Agha with one voice. (226)

"Besle kargayı oysun gözünü!" ifadesinin geçtiği bir diğer örnek ise II. ciltte yer almaktadır. Ancak bu cildin çevirmenleri bu sefer daha farklı bir strateji belirleyerek okuru evinin rahat, aşina koltuğunda bırakmayı tercih ederek, yazarı okurun ayağına götürmüşlerdir. Almanca çevirmen "göğsünde engerek beslemek" anlamına gelen "*Da nährte er also eine Natter am Busen*" ifadesini kullanarak, kaynak metinde geçen bir atasözünü bir deyimle karşılayarak, Newmark'ın deyimi ile kültürel eş değerlik yaratma yöntemine başvururken, İngilizce çevirmenimiz söz konusu ifadeyi tamamen atmayı tercih etmiştir.

Örnek 2:

Okurun Yazara Götürülmesi

KM	Durdu: "Nolacak yani?" diye hışımla konuştu. Memed değil de başkası konuşsaydı bu biçimde, bu kadar içerlemezdi. Dün gelmiş de bugün eşkıyalık dersi veriyor. "**Düşmanın karıncaysa da...**" dedi, Memed. Durdu: "Eeee sonra?" Memed, Durdunun alayını fark etmemiş gibi davrandı. "Yani demem odur ki... hor bakma." (I. Cilt, 156).
Almanca EM	[...] "**Und wenn der Feind nur eine Ameise wäre ...**" sagte Memed. (145)
İngilizce EM	[...] "**Even if your enemy is an ant...**" began Memed. (132)

"Düşmanın karıncaysa da hor bakma!" atasözünün eksiltili cümle şeklinde geçtiği bu örnek hem Almanca hem de İngilizce çevirmenler tarafından Newmark'ın birebir çeviri yöntemi ile çevrilmiş ve okur, yazara götürülmüştür. Zira Alman ve İngiliz/Amerikalı okurun bu cümleden "Düşmanın senden ne denli güçsüz olursa olsun, önem vermemezlik etme, tetikte bulun. Böyle bir düşman, kayıtsızlığından yararlanır; zayıf yanını bulup seni alt edebilir." (Aksoy, 1995) anlamını çıkartması hele eksiltili hâli ile pek de kolay değildir.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	Süleyman: "Eşkıya olan eşkıya dağın tepesine böyle ateş yakmaz. **Düşmanın karıncaysa da hor bakma**. Bu, açık açık ölüme gitmek demektir." (I. Cilt, 129)
Almanca EM	**"**Ein richtiger Bandit würde nie so ein riesiges Feuer machen, oben auf dem Gipfel. **Man soll seine Feinde nie unterschätzen**. Das Heißt mit offenen Augen ins Verderben rennen. (119)
İngilizce EM	"A real brigand would never light such a fire on a mountain top. **Don't underestimate your enemy.** It means that you are going straight to your death." (107).

Aynı atasözünün geçtiği bu örnekte bu kez aynı çevirmenler farklı bir yönteme başvurmuş, atasözünün anlamını vererek, bu ifadeyi Newmark'ın işlevsel eş değerlik yöntemi ile çevirmişler, dolayısı ile yazarı okura götürmüşlerdir. Zira okur bu durumda erek dilde geçen ifadeyi anlamakta zorlanmamıştır, ancak Kemal'in dörtlemesinin en önemli unsurlarından biri olan atasözleri bu örnekte standart bir dil ile karşılanmıştır. Okur rahatından feragat etmemiş ama romanın biçemine dair önemli bir ipucunu kaçırmıştır.

Örnek 3:

Okurun Yazara Götürülmesi

KM	"Şimdi İnce Memedin atını da götüreceğim, o Düldülün yanına bırakacağım. İki at kıyamete kadar kötülerle, zalimlerle, hak yiyicilerle savaşacaklar. İyi ki beğenmediniz bu atı. Beğenip de kurşuna dizmediniz. Dizip de beni altından kalkamayacağım bir günaha sokmadınız. **Anam beni kadir gecesi doğurmuş**... Şimdi, bir daha yakalayabilirseniz yakalayın bakalım yağız atı... Anam beni, anam beni... Kadir gecesi doğurmuş." (IV. cilt, s. 130)
Almanca EM	"[...] **Meine Mutter muss mich in der Glück bringenden Nacht der Offenbarung geboren haben**... Und nun wollen wir doch mal sehen, ob ihr den Brandfuchs noch ein Mal in eure Hände bekommt!" (135)
İngilizce EM	IV. cildin çevirisi yok.

"Kadir gecesi doğmuş olmak" deyimi Türkçede kişinin şanslı olduğunu anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Kemal'in dörtlemesinin dördüncü cildinde geçen bu örnek Almanca çevirmeni tarafından "*Meine Mutter muss mich in der Glück bringenden Nacht der Offenbarung geboren haben*" denerek Aixela'nın ifadesiyle metin içerisinde açıklanmıştır. Yani bir başka deyişle okur, yazara götürülmüştür.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	*"Demek böyle ha! Demek bir daha İnce Memedi de görmek varmış nasipte! Ulan talihlisin Koca Osman. Ulan* ***seni kadir gecesi doğurmuş anan****. Ulan mezara bile toy düğünle gidiyorsun. Ulan Koca Osman..."* (II. Cilt, 23)
Almanca EM	"[...] Was für ein Glückspilz bist du doch, mächtiger Osman! **Ein Sonntagskind**!" (18)
İngilizce EM	"[...] How lucky he is! So Osman can die happy..." (18)

Aynı ifadenin geçtiği bir diğer örnek ise İngilizceye de çevirisi olan dörtlemenin ikinci cildinden alınmıştır. Bu kez Almanca ve İngilizce çevirmenlerimiz farklı yöntemler benimsemiş ve Almanca çevirmenimiz ifadeye deyim düzeyinde bir karşılık bularak Newmark'ın kültürel eş değerlik yöntemine başvururken, İngilizce çevirmenimiz, "ne kadar da şanslı" anlamına gelen "How lucky he is" diyerek, Newmark'ın işlevsel eş değerlik yöntemini tercih etmiştir. Mikro stratejiler bağlamında farklı yöntemlere başvuran çevirmenlerin tercihleri makro yaklaşımla bakıldığında aynıdır. Her iki çevirmenin tercihi de yazarın okura götürülmesi ile sonuçlanmıştır.

Örnek 4:

Okurun Yazara Götürülmesi

KM	Murtaza Ağa geldi, adamların biraz ilerisinde dikilmiş kalmış Topal Alinin karşısında durdu: "Eeee Topal Ağa, söyle bakalım, İnce Memedin geberdiğine çok sevindin öyle mi?" diye sordu. Ali usulca: "Ağam bilir," dedi. "Ağan bilir ya, yukardan baktım **ağzın kulaklarına varıyordu**. Demek bu kadar sevindin. Canın kurtuldu, değil mi?" (III. Cilt, 141)
Almanca EM	[...] "Ich hab dich von da oben beobachtet, **deine Mundwinkel dehnten sich bis zu den Ohren**, so sehr gefreut hast du dich." (155)
İngilizce EM	III. cildin çevirisi yok.

Bu cümlede geçen "ağzı kulaklarına varmak" deyimi "çok sevinmek, çok mutlu olmak" anlamında kullanılmaktadır. Dörtlemenin III. cildinde geçen bu örnek Almanca çevirmen tarafından aynı kelimeler ile karşılanmıştır, Almancada böyle bir deyim olmadığı göz önünde bulundurulduğunda deyimin Newmark'ın birebir çeviri yöntemi ile çevrildiği söylenebilir. Sonuç itibarı ile bağlamdan anlam çıkartılabilecek olsa da yine de bu ifadeye aşina olunmadığı için okur, yazara götürülmüştür.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	"Bakırgediği mağarasında çevirdi Yüzbaşım, sabaha karşı. Gün ışıyıncaya kadar müsademe ettiler. Yüzbaşı, İnce Memedi kendi eliyle öldürdü. İnce Memed de öyle İnce Memed değil, senin benim gibi dört adam eder, çam yarması gibi bir şey. Yüzbaşım tam iki kaşının ortasından vuruvermiş." Tazı Tahsin sonunda elini açabildi: "Açtım," dedi sevinçle, kâğıdı Kaymakama uzattı. Kaymakamın, Doktorun, odacının **ağzı kulaklarındaydı**. (III. Cilt, 125)
Almanca EM	"[...] Ich hab's!" frohlockte er und reichte dem Landrat den Zettel. Landrat, Doktor und Amtsdiener **strahlten übers ganze Gesicht.** (135)
İngilizce EM	III. cildin çevirisi yok.

Aynı deyimin aynı çevirmen tarafından çevrildiği başka bir bağlamda bu sefer Almanca çevirmenin "Yüzünün her yeri ışıl ışıldı." diye çevrilebilecek "***strahlten übers ganze Gesicht***" ifadesini kullandığı ve Türkçe deyimi Almanca bir deyim ile karşılayarak Newmark'a göre kültürel eş değerliğe başvurduğu, dolayısıyla Schleiermacher'ın ifadesiyle yazarı okura götürdüğü söylenebilir.

Örnek 5:

Okurun Yazara Götürülmesi

KM	Bir gece yarısı baktım bizim kapı çalınıyor, açtım kapıyı, baktım bizim Müdürü Umumi kapıda süklüm püklüm, çantası koltuğunda **süt dökmüş kedi gibi** duruyor. (III. Cilt, 356)
Almanca EM	Ich öffne und sehe unseren Generaldirektor mit einer Aktentasche unterm Arm vor mir buckeln **wie eine Katze, die ihre Milch verschüttet hat.** (400)
İngilizce EM	III. cildin çevirisi yok.

"Kabahatini bilerek ses çıkartmamak", "uysallaşmak", "bir köşede sessizce oturmak" anlamlarına gelen "süt dökmüş kedi gibi durmak" deyiminin geçtiği bu örneğin Almanca çevirmen tarafından Newmark'a göre birebir çeviri yöntemiyle çevrildiğini ve Schleiermacher'e göre okurun yazara götürüldüğünü söylemek mümkündür.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	Taşkın Bey, **süt dökmüş kediye dönmüş**, bir köşeye çekilerek büzülmüş, Beyefendinin hışmından korunmak için ne yapabileceğini düşünüyordu. (III. Cilt, 498)
Almanca EM	Halil der Überschwängliche stand da **wie ein begossener Pudel**, er hatte sich in eine Zimmerecke zurückgezogen und überlegte, wie er sich vor den Wutanfällen des Beyefendi schützen könne. (516)
İngilizce EM	III. cildin çevirisi yok.

Yine aynı ciltte bir kere daha geçen "süt dökmüş kediye dönmüş" deyimi bu kez Almanca çevirmen tarafından "*wie ein begossener Pudel*" diye çevrilmiştir. Dolayısıyla çevirmenin Newmark'ın kültürel eş değerlik yöntemine başvurarak, Schleiermacher'ın ifadesiyle yazarı okura götürdüğünü söylemek mümkündür.

Örnek 6:

Okurun Yazara Götürülmesi

KM	Abdi Ağa: "Bana bak Memed!" dedi. "Bu köyde yaşamak, ekmek yemek istiyorsan benim dediğimden ayrılma. Sen çocuksun. Sen bilmezsin. Sen beni bilmezsin. Ben adamın **ocağına incir dikerim**." (I. Cilt, 94)
Almanca EM	[...] "**Wenn ich will, bleibt von einem Haus nichts mehr übrig**. **Wo der Herd gestanden hat, lasse ich einen Feigenbaum wachsen**." (87)
İngilizce EM	"You're still a child and have no experience of the world. **I can destroy my enemy's house so that only the wild fig tree will grow there.**" (76)

Bu örnekte geçen "ocağına incir ağacı dikmek" deyimi "evini barkını yıkmak" anlamındadır. Dörtlemenin birinci cildinde geçen bu cümlenin çevirisinde, Almanca çevirmen birebir çeviri yaptıktan sonra, metin içi açıklama ile durumu anlatmıştır. İngilizce çevirmen ise yine incir ağacı metaforunu kullanarak Türkçede "Düşmanımın evine öyle bir zarar veririm ki sonunda orada sadece yabani incir ağacı yetişir." anlamına gelecek şekilde "*I can destroy my enemy's house so that only the wild fig tree will grow there*" diye çevirmiştir, dolayısıyla hem birebir çeviri yapar gibi incir ağacını korumuş hem de Alman meslektaşı gibi metin içi açıklama eklemiştir. Dolayısıyla her iki çevirmen de incir metaforunu kullanarak okuru yazara yaklaştırmış, ancak yine de yolda ona anlaması için ipuçları sunmuştur.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	Söndürdün ocağımızı, harap ettin hanemizi. Viran eyledin köyümüzü. **İncir diktin ocağımıza**. Batırdın bizi. (II. Cilt, 237)
Almanca EM	Du hast unser Dorf zugrunde gerichtet. **Du hast unsere Familien vernichtet**. **Du hast uns an den Bettelstab gebracht**. (204)
İngilizce EM	You extinguished my hearth, you ruined my home. You destroyed our village. **You planted fig-trees in our hearths.** You annihilated us. (218).

Aynı örneğin geçtiği bir diğer cümlede ise İngilizce çevirmen birebir çeviri yaparak okuru yazara götürmüşken, Almanca çevirmen "İncir diktin ocağımıza!" ifadesini "Ailemize zarar verdin." diyerek açıklamış, ancak "Batırdın bizi!" ifadesini Almanca bir deyimle karşılamış ve Türkçe "Bizi el âleme muhtaç ettin." anlamına gelecek bir ifade kullanmıştır. Dolayısıyla yazarı okura yaklaştırmıştır.

Örnek 7:

Okurun Yazara Götürülmesi

KM	Arka çantasından bir fes çıkardı, Memede attı. Dalgın gibi duran Memed, fesi havada kaptı. "Al bakalım yiğidim giy şunu! Benim eski festir bu ya, başkası yok şimdi. Sonra iyisini buluruz." Süleyman'a döndü, **bıyık altından güldü**: "Çok da genç maşallah." (I. Cilt, 128)
Almanca EM	Dann drehte er sich zu Süleyman um, **lachte unter seinem Bart**: "Wunderbar, ist noch jung, der Bursche." (118)
İngilizce EM	Then he turned to Süleyman and **winked**. "He's surprisingly young." (106)

Son örneğimizde geçen "bıyık altından gülmek" deyimi, "birinin durumuna, alay ettiğini sezdirmemeye çalışarak, gülümsemek, birinin içine düştüğü duruma sevinmek" anlamında kullanılmaktadır. Almanca çevirmen birebir çeviri yöntemini benimser ve okuru yazara götürürken, İngilizce çevirmen "gözünü kırptı" diyerek, alay ettiğini ifade etmiştir, dolayısıyla kültürel eş değerliği sağlamış ve yazarı okurun ayağına götürmüştür.

Yazarın Okura Götürülmesi

KM	"Evet," dedi Kaymakam, "Yüzbaşımı iyi tanırım, çok tecrübesi vardır onun, İnce Memed değil de Çakırcalı, Köroğlu bile olsa ona vız gelir." Yüzbaşı utangaç bir delikanlı gibi önüne bakıyordu. Abdülselam Hoca hiçbir tartışmaya katılmadan, arada sıra da Memede bir göz atarak, **bıyık altından gülümsüyordu**." (IV. Cilt, 179)
Almanca EM	Abdülselam Hodscha, der sich an der Auseinandersetzung nicht beteiligt hatte, warf Memed hin und wieder **mit verstohlenem Lächeln** einen Blick zu". (188)
İngilizce EM	IV. cildin çevirisi yok

Aynı ifadenin dörtlemenin dördüncü cildinde yer aldığı şekli Almanca çevirmen tarafından "*mit verstohlenem Lächeln"* diye Türkçe deyimin Almanca kültürel eş değeri ile karşılanmış, dolayısı ile yazar okura yaklaşmıştır.

Sonuç

Yaşar Kemal'in *İnce Memed* örnekleminde de görüldüğü üzere çeviri yapılırken aynı anda hem kültürel eş değerliğin sağlanması, hem biçemin erek metin okuruna aktarılması hem de akıcılığın korunması oldukça güç bir uğraştır. Kültürel eş değerlik özellikle deyimler ve atasözleri gibi geleneksel dilsel ögeler üzerinden kurulmaya çalışılıyorsa çevirmeni daha da zorlar. Dilsel olduğu kadar kültürel bir eylem de gerçekleştiren çevirmenden kaynak metni titizlikle okuyup çözümlemesi, daha sonra ise bir yandan kaynak kültürün normlarını göz önünde tutarak bir yandan da metni erek kültürün normları çerçevesinde yeniden üretmesi beklenir.

Bu çalışmada, metni erek kültür ortamına aktarırken çevirmenlerin, metnin akıcılığını sağlayabilmek amacıyla, bazen yazarı okura götürdüğü, başka bir deyişle kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılıklarını azaltmaya çalıştığı; zaman zaman da erek metin okurlarının Yaşar Kemal ve eserine, onun amaç ve biçemine yakınlık duyması amacıyla okurun rahatını bozup onu yazara yakınlaştırdığı, başka bir deyişle kültür odaklı ögeleri koruyup, kültürel mesafe ve farklılıkları erek kültür ortamına taşıdığı ve erek metin okurlarına hissettirdiği görülmüştür.

Bu incelemede en dikkat çeken unsur ise, Almanca ve İngilizce çevirmenlerin aynı deyimi farklı bağlamlarda farklı yöntemlerle aktarmalarıdır. Çevirmenler deyim ve atasözlerini, kimi zaman "kültürel eş değerliğini" vererek, "işlevsel eş değerliğini" sağlayarak çevirmiş ve yazarı okura götürmüş kimi yerlerde ise "birebir çeviri" yaparak okuru yazara götürmüşlerdir.

Söz konusu aynı atasözü ve deyimin farklı çevirmenlerce farklı karşılanması, farklı ciltlerde farklı karşılanması, farklı zaman dilimlerinde farklı karşılanması, çeviri şartları değiştiği için anlaşılabilir görülmekle birlikte, aynı cildin

içinde aynı çevirmenin aynı deyimi kimi zaman kültürel eş değeri ile karşılaması kimi zaman ise birebir çeviri yöntemi kullanması üzerinde kafa yormak gereklidir.

Çevirmenler yukarıda verilen bu örneklerde muhtemelen erek metin okuru için kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılığını ve çeşitliliğini daha çarpıcı hâle getirmeye; başka bir deyişle erek metin okurunu, kaynak metin yazarına götürmeye çalışmıştır. Bu çeviri yönteminin kullanıldığı ve çevirmenin daha görünür olduğu bu tarz metinlerde erek metin okuru okumakta olduğu eserin bir çeviri metin olduğunu genellikle anlar, dahası metni okurken çaba harcayacağı için yorulur, ama aynı zamanda bu tarz metinler okurun ufkunu genişletmeye de yardımcı olur. Okuru yoran çevirmenler bir yandan da okuma zevkini baltalamamak, okurun kendisini tamamen yabancı hissetmemesi için onu evinde gibi rahat hissettirmek amacıyla aynı ifadeleri kültürel eş değeri ile karşılamış olabilirler.

Sonuç olarak, her ne kadar çeviri biliminin evrildiği noktada kural koyucu yaklaşımdan kaçınsak da yukarıdaki örneklem üzerinden yeterli bir çeviri için olmazsa olmazları sıralayabiliriz. Yeterli, okur tarafından alımlanabilecek bir çeviri için, çevirmen olarak kendimize şu dört soruyu sormamız yerinde olacaktır:

1. Yazar ne söylüyor?

2. Bununla ne anlatmak istiyor?

3. Bunu nasıl ifade ediyor?

4. Bunu niçin söylüyor?

Bu soruların cevabını verirken, günümüzde yumuşak güç olarak görülebilen edebî eserlerin çevirisinde ne, kim, neden ve nasıl sorularının cevabının çeviri yöntemlerini etkileyeceği, bunun da edebî eserlerin birer elçi gibi farklı topraklara giderken takındığı role etki edeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkçe yazılmış bir romanın farklı kültürlere taşındığı bu örnekte, Türk kültürünü aktarmak önem kazanmış olmalı. Okuru evinde rahat bırakmanın kültürel asimilasyona neden olabileceği ve edebî eserin elçi görevine de zarar verebileceği göz önünde tutularak, bu eser özelinde "Zaman zaman okuru yazara götürmek, söz konusu eserin nedeni, nasılı bağlamında doğru bir karar olmuştur." diyebiliriz.

Yıllardır farklı çevirmen, yazar ve çeviri bilimciler tarafından tartışıldığı ve bu örneklerde de görüldüğü üzere, edebî çeviri yaparken kabul görmüş tek bir çeviri yönteminden bahsetmek mümkün değildir. Her bir dil çifti için dönem özellikleri, kaynak ve erek kültürün dilsel ve edebî normları ve daha birçok farklı unsur göz önünde tutularak zaman zaman okuru yazara, zaman zaman da yazarı okura götüren çeviriler yapılması olasıdır. Türk edebiyatından seçilecek farklı edebî eserlerin, farklı dillere yapılan çevirilerinin karşılaştırmalı incelemesinin teşvik edilmesinin bu konuda ufuk açıcı yeni sonuçlar doğuracağı şüphesizdir.

Kaynaklar

Aixelá, Javier Franco, "Culture-Specific Items in Translation", *Translation, Power, Subversion*, Ed. Roman Alvarez ve M. Carmen-Africa Vidal, Clevedon, Multilingual Matters, Philadelphia 1996, s. 52-78.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.

Çekçi, Ozan ve Sancaktaroğlu Bozkurt, Sinem, "Yaşar Kemal'in İ*nce Memed* Romanındaki Kültüre Özgü Ögelerin ve Deyimlerin Çevirilerinin İncelenmesi", *Current Approaches and Practices in Translator and Interpreter Training*, Ed. Caner Çetiner ve Mesut Kuleli, Nobel Yayın Grubu, Ankara 2021, s. 169-198.

Güttinger, Fritz, *Zielsprache: Theorie und Technik des Übersetzens*, Manesse Verlag, Zürih 1963.

Kaplan, Ramazan, *Klâsikler Tartışması, Başlangıç Dönemi,* Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1988.

Kemal, Yaşar, *İnce Memed 1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1955/2004.

Kemal, Yaşar, *İnce Memed 2*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1969/2004

Kemal, Yaşar, *İnce Memed* 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1984/2004.

Kemal, Yaşar, *İnce Memed* 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1987/2004.

Kemal, Yaşar, *Memed mein Falke* I, Çev.: Horst Wilfried Brands, Unionsverlag Zürich 1962.

Kemal, Yaşar, *Die Disteln Brennen* II, Çev.: Helga Dağyeli-Bohne ve Yıldırım Dağyeli, Unionsverlag, Zürich 1983.

Kemal, Yaşar, *Das Reich der Vierzig Augen* III, Çev.: Cornelius Bischoff, Unionsverlag, Zürich 1993.

Kemal, Yaşar, *Der letzte Flug des Falken* IV, Çev.: Cornelius Bischoff, Unionsverlag, Zürich 2003.

Kemal, Yaşar, *Memed My Hawk*, Çev.: Edouard Roditi, New York Review Books, New York 1961/2005.

Kemal, Yaşar, *They Burn the Thistles II,* Çev.: Margaret E. Platon, Penguin Random House, Londra 1973/2016.

Lefever, Andre, *Translating Literature: The German Tradition*, Van Gorcum, Assen, 1977.

Newmark, Peter, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, New York, Londra 1988.

Sağlam, Musa Yaşar, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Atasözleri ve Deyimler", *Gündoğan Edebiyat,* S 9, 1994, s. 17-22.

Sağlam, Musa Yaşar, "Dünya Edebiyatına Uzanan Yolda Bir Türk Romancı: Orhan Kemal", *Erdem*, S 67, 2014, s. 87-104

Sancaktaroğlu Bozkurt, Sinem, Düzgün, Osman, Sağlam, Musa Yaşar, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü Eseri Örnekleminde Çeviride Kültürel Yakınlığın Belirleyiciliği Üzerine", *Erdem*, S 84, 2023, s. 107-138.